

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

VLASTA STAVBAR:
**MAJNIŠKA DEKLARACIJA IN
DEKLARACIJSKO GIBANJE.**
*Slovenska politika v habsburški
monarhiji, od volilne reforme do
nove države (1906–1918)*, Založba
Pivec, Maribor, 2017.

Majniška deklaracija, ki jo je 30. maja 1917 v dunajskem parlamentu v imenu južnoslovanskih izbrancev ljudstva prebral vodilni slovenski poslanec Anton Korošec, je eden tistih usodnih dokumentov narodne zgodovine, h kateremu se zgodovinarji vedno znova vračamo. To je bilo očitno tudi ob njeni stoletnici, interes zanjo pa se je potrdil zlasti na simpoziju lanskoletnega maja v Sv. Juriju ob Ščavnici. Slednjega se je med številnimi drugimi zgodovinarji udeležila tudi avtorica pričujoče knjige Vlasta Stavbar, ki je predvsem bralcem *Časopisa za zgodovino in narodopisje* seveda ni treba posebej predstavljati. Naj bo dovolj spomniti, da je avtorica že s svojo diplomsko nalogo in razpravami v začetku devetdesetih let preteklega stoletja opozorila ne nekatera manj znana ali sploh še neodgovorjena vprašanja v zvezi z *Majniško deklaracijo*.

Knjiga, ki je pred nami in pritegne tudi z izjemno barvno-slikovno spremljavo, nas najprej v prvih štirih poglavjih vpelje v zgodbo o *Majniški deklaraciji* s prikazom nekaterih splošnih značilnosti staroavstrijske in slovenske politike na predvečer in v začetnih letih

prve svetovne vojne. Po ovrednotenju pomena izjave v kontekstu reformnih prizadevanj v državi pa sledi jedro knjige, ko avtorica podrobno prikaže razvoj deklaracijskega gibanja. Pri tem na podlagi podrobne analize izjav po različnih območjih natančno osvetljuje tudi vsebinske poudarke pri pridobivanju podpisov, ki imajo pogosto zelo zanimive lokalne značilnosti. Posebno dobrodošle so številne razpredelnice, ki prikazujejo podpisno vneto po posameznih slovenskih krajih, a tudi tistih izven tradicionalne narodne poselitve. Stavbarjeva na podlagi ohranjenih popisnih pol ugotavlja, da je *Majniško deklaracijo* »podprlo več kot 500 občin in občinskih odborov, zbranih pa je bilo več kot 327.000 podpisov, v več kot 1.350 krajih«. Do teh števil je prišla na osnovi obširnih raziskav gradiva v Arhivu Republike Slovenije in Pokrajinskem arhivu Maribor, kar velja še zlasti izpostaviti. Pri tem niso zanimivi samo podpisi, ki so nastali na slovenskem etničnem ozemlju, ampak je avtorica izbrskala tudi številne druge. Po eni strani gre predvsem za hrvaške in bosansko-hercegovske izjave podpore, po drugi strani pa tudi pobude Slovencev, razseljenih po begunskih taboriščih (na primer iz spodnjeavstrijskega Brucka ob Litvi) ali napoteni na različne fronte.

V obdobju kraljeve Jugoslavije je imela *Majniška deklaracija* nedvomno kulturni status. Predstavljala je dokaz

odločenosti slovenske politike, da se osamosvoji izpod habsburške oblasti, in to kljub temu, da je vsaj ob nastanku ob zahtevi po ustanovitvi južnoslovenske državne enote eksplicitno izkazovala zvestobo habsburškemu okviru. Že na drugem mestu so opozorili, da je kasneje tolikokrat poudarjena »habsburška klavzula«, ki se v *Majniški deklaraciji* ni znašla zgolj iz preračunljivosti njenih tvorcev, postala sredstvo manipulacije vseh tistih, ki so za nazaj želeli prikazati svojo gorečnost za jugoslovansko stvar. A kot ugotavlja zlasti v zadnjih desetletjih vrsta drugih uveljavljenih zgodovinarjev in z njimi tudi Stavbarjeva, izjava »v svojem vsebinskem pogledu ne pomeni nič novega«, s tem pa tudi ostaja znotraj tradicionalnih avstroslovističnih koordinat. Razlika pa je bila seveda v tem, da je *Majniška deklaracija* odstopala od predvojnih programskih izjav v zahtevi po takojšnji uveljavitvi. To pa seveda ne spremeni dejstev, ki izhajajo iz avtoričine ugotovitve, da je izjemen pomen izjave v njeni povezovalni vlogi. Deklaracija je namreč »združila vodilne slovenske, hrvaške in srbske politike v avstrijski polovici in povzdignila raven odločanja na raven naroda kot celote«.

Ne glede na različne razlage omembe habsburškega žezla v *Majniški deklaraciji* je znanih veliko dokazov, da je slovenska politika večinsko vsaj do poletja 1918 ohranila zvestobo habsburški monarhiji in si prizadevala najti ustrezno rešitev jugoslovanskega vprašanja znotraj njenih meja. To prepričljivo potrjuje tudi Stavbarjeva na podlagi mikroraziskav posameznih popisnih pol. Podpisniki so sicer želeli reformo državne zgradbe, a pod habsburškim žezlom. Avtorica opozarja na »utrip

množic, ki so deklaracijo sprejemale in podpisovale, na razpoloženje ljudi, ki ni bilo protiavtstrijsko ali protihabsburško, in na dokaj nejasne predstave o prihodnji novo nastajajoči državi«. Memoarska literatura po letu 1918 je sicer dajala drugačen vtis v smislu malodane herojskih prevratnih nagibov do takrat prikritih monarhomahov, a ga je tako brutalno iskreno nevtraliziral že eden ključnih akterjev takratnega dogajanja Vladimir Ravnihar. Čeprav je bil morda od vseh političnih sopotnikov še najmanj navdušen nad habsburško dinastijo, je namreč prostodušno priznal, da je bilo na javnih shodih vendarle treba »brenkati na avstrijsko struno«, če so želeli med prebivalstvom doseči podporo deklaracijskemu gibanju.

O omenjenih dilemah slovesa od stare monarhije spregovori Stavbarjeva na kratko v zadnjih dveh poglavjih, ko ovrednoti posledice deklaracijskega gibanja in elemente nove državne stvarnosti. Habsburška dinastija očitno ni bila zmožna najti formule, ki bi mnogonarodno tvorbo v osrčju Evrope obdržala skupaj. Kolebanje med avstrijskim patriotizmom in jugoslovansko ideologijo, za katero so slovenski in hrvaški politiki dolga desetletja brezpogojno verjeli, da je združljiva s habsburškim okvirom, je bilo končano. Nastala je jugoslovanska država, ki pa še zdaleč ni zadovoljila vseh idealov, ki so si jih slovenski politiki postavili v času habsburške monarhije. Seveda tega njeni tvorcji niso vedno obešali na velik zvon, a politični razvoj Jugoslavije Karađorđevićev, ki svoje države v številnih pogledih niso uspeli urediti, govori sam zase. To so zgodovinska dejstva, ki jih tudi nekdanja deklaracijska mitologija, prisotna v večini

memoarskih del, vedno težje zakriva. K temu je nedvomno pomembno prispevala tudi avtorica pričujoče knjige s svojim znanstvenim pristopom.

Andrej Rahten

**RENATO PODBERSIČ:
JERUZALEM OB SOČI
(JUDOVSKA SKUPNOST NA
GORIŠKEM OD 1867 DO DANES).**

Študijski center za Narodno spravo Ljubljana, Goriška Mohorjeva družba Gorica in Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor – Ljubljana 2017, 510 str.

Raziskovanje in proučevanje zgodovine Judov na območju današnje Slovenije, še posebej v obmejnem prostoru Italije in Slovenije, je bilo doslej dokaj pomanjkljivo in premalo celovito. Slednje velja zlasti za slovensko zgodovino-pisje. Med dosedanjimi obravnavami oziroma objavljenimi raziskavami o Judih je treba ločiti med historiografijo in pristopi k njim. Ta se ukvarja z raziskovanjem Judov na splošno v svetu oziroma v Evropi in raziskavami o Judih na Slovenskem. Slednjih je bilo do sredine 80. let preteklega stoletja bolj malo, po tem obdobju pa lahko zasledimo nekakšen preporod objav s tovrstno problematiko, predstavljenih z vidika tako zgodovinskih kot tudi sociološko-antropoloških raziskav. Tako je goriška judovska skupnost doživela vrsto obravnav v italijanskem zgodovinsko-pisnem kontekstu. Vendar so ostajali Judje v Trstu in Gorici predvsem gle-

de obravnavanja srednjeveških študij obrobno področje tudi za italijansko zgodovino-pisje. Stanje se je izboljšalo v zadnjih tridesetih letih, ko so nastale nekatere temeljne študije o judovski prisotnosti na tleh Goriške, Tržaške in Furlanije. Gre torej za območje, ki je bilo v preteklosti zelo povezano z osrednjim slovenskim prostorom. Zato je knjiga zgodovinarja mlajše generacije dr. Renata Podbersiča, ki je v začetku letošnjega leta prišla na slovenske knjižne police, nov dokaz, da lahko slovenski znanstveniki in raziskovalci veliko prispevamo k evropskemu in svetovnemu proučevanju judovske zgodovine, še posebej holokavsta in njegovih posledic v lokalnem, regionalnem in širšem prostoru. S tem lahko na najboljši način prispevamo drobne kamenčke v celoto mozaika, ki še vedno nastaja in se počasi oblikuje v verodostojno podobo preteklosti in zgodovine ljudi in njihovih skupnosti, katerih ni več, saj so morali umreti samo zato, ker so veljali za drugačne. In to velja tudi za slovenske Jude, ki si po genocidu med 2. svetovno vojno nikoli več niso opomogli. Ostale pa so njihove sledi, od Koroške do Štajerske, od Prekmurja do Primorske. In prav zaradi časa, ki je tako usodno zaznamoval njihove usode, je naša velika strokovna in moralna zadolžitev, da ta del narodne zgodovine končno kolikor je mogoče celovito proučimo, zapišemo in spoznamo, predvsem pa ga vtekemo v trajni zgodovinski spomin. Zgodovinarji smo za to delo še posebej poklicani, in kot nas prepričuje pričujoča knjiga, mnogi kolegi mlajše generacije to poslanstvo dostojno uresničujejo.

Dodana vrednost Podbersičeve knjige je prav poglavje o holokavstu, saj zgodovina holokavsta v Sloveniji kljub